

A történettudomány potenciáljának időszerűvé tétele

Az Orosz Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének uráli részlege által jegyzett kötet jól illusztrálja az orosz történetírásban napjainkban jellemző tendenciákat, módszertani problémák körül kibontakozó vitákat.¹ A bevezetőben a kötet főszerkesztője, *V.V. Alekszejev* hangsúlyozza, hogy a XXI. század elején a történetírásnak meg kell felelnie a vele szemben támasztott társadalmi elvárásoknak más tudományágak eredményeit és módszertanát is felhasználva. Az alapkoncepció szerint a történettudománynak elemző tudománnyá kell válnia, és adott esetben prognózisokat is fel kell állítania.

Az első rész bevezető fejezetei a történeti tapasztalat fogalmát járják körül. Előbb a filozófiatörténetben megjelent elképzeléseknek, majd a konkrét orosz történeti munkák koncepcióinak bemutatásával a szerzők igyekeznek módszertanilag megalapozni a következő fejezetek tematikáját: mit érdemes a történeti kutatás tárgyává tenni. A filozófiatörténeti részt *K. I. Zubkov*, míg az utóbbit a kötet főszerkesztője, *V. V. Alekszejev* jegyzi. Az ezt követő fejezetekben három nagyobb kérdéskör kerül napirendre, amelyek gyakran csak lazán kapcsolódnak egymáshoz. Valószínűleg ennek az az oka, hogy a kötet egyes fejezeteit különböző történészek írták.

Először a kulturális örökség kérdésére vonatkozó kutatási tendenciák kerülnek sorra. A szerzők – *L. A. Daskevics* és *A. E. Kurlajev* – hangsú-

¹ Itt elég utalni *A. N. Medusevskij az Otyecsesztvennaja Isztorija* (2009-től Rosszijoszkaja Isztorija) című folyóiratban meghirdetett programtervére. A lap 2007–2012 között regnáló főszerkesztője szerint tisztázni kell, hogy a történettudomány milyen szerepet játszik a mai társadalomban. Szerinte a mai társadalmi és politikai folyamatok előképeinek vizsgálatával a történettudománynak tudnia kell megfogalmazni ajánlásokat aktuális társadalmi, politikai kérdésekben is. Az elemző módszerek használatával a történettudományt közelíteni kell más tudományokhoz, többek között a szociológiához, közgazdaságtanhoz. Medusevskij programjára vonatkozólag: *A. N. Medusevskij: Moi boi za isztoriju: kak ja bil glavnim redaktorom zsurnala. 299–311. In: Isztorik i mir – mir isztorika v Rosszii i Centralno-vosztocnoj Jevrope/ Historians and the World – The World of Historians in Russia and Central and Eastern Europe. Szerk.: Gyula Szvák. Budapest, Russica Pannonicana, 2012; Üö.: Analiticseszkaja isztorija: zsurnal i priorityetnie napravlenija jevo razvityija, 3–18 In: Otyecsesztvennaja Isztorija, 2008/5.*

lyozzák, hogy nemcsak az épített környezet emlékeit, hanem a szellemi értékeket is a kulturális örökség részének tekintik. Jekatyerinburgi munkáról lévén szó, a kötetben nagy hangsúlyt kap a kulturális örökségre vonatkozó helyi, uráli kutatások bemutatása. A különböző nemzetiségek, vallások, oktatási intézmények, könyvtárak és a városok szociokulturális vizsgálatának számbavétele mellett figyelemreméltó, hogy az „örökség” fogalmán nemcsak a hagyományos értelemben vett kulturális örökséget értik, hanem az ipar által létrehozott teljesítményeket is.

A következőkben egy igen aktuális probléma kerül előtérbe, mégpedig az orosz polgári társadalom kialakulásának problémája történeti, historiográfiai kontextusba helyezve. A fejezet szerzője, *E. J. Kazakov-Apkarimov* elsősorban a XIX. század második felében, a század végén született elképzeléseket vizsgálva igyekszik a polgári társadalom fogalmát elemezni. Ebben a részben valóban érezhető a kötet bevezetőjében felvázolt koncepció, a társadalmi elvárásoknak való megfelelés igénye. Adott esetben ez egész pontosan azt jelenti, hogy történeti előképek vizsgálatával a szerző igyekszik felfedni a mai orosz társadalom problémáinak előzményeit.

Mindezek után a *Voproszi Isztorii* című történettudományi folyóiratban 1945-1991 között megjelent cikkek elemzése kerül napirendre *G. N. Sumkin* jóvoltából. A szerző arra próbál meg választ találni, hogy a folyóiratban megjelent cikkek tematikája politikai elvárásoknak, vagy valós szakmai kritériumoknak igyekezett megfelelni 1991 előtt. A nagyon alapos, számos szempontból elvégzett kvantitatív vizsgálat legfontosabb következtetése nem az, hogy rendszerint kisebb-nagyobb mértékben érvényesültek politikai, ideológiai elvárások a tematikát illetően, hanem az, hogy ennek következtében a történetírás – elsősorban módszertani – váltságba került, amelyet az orosz történettudomány azóta sem hevert ki. A következőkben *E. A. Kurlajev* igyekszik módszertani normákat megfogalmazni a történeti kutatás számára, többek között a cári család kivégzésének példájával illusztrálva.

A kötet második felében a modernizáció kérdéséről van szó. Általánosságban elmondható, hogy a törvényszerűségek megállapításának igénye révén itt sokkal inkább jelen van a bevezetőben felvázolt elképzelés, hogy a történelemnek elemző tudománnyá kell válnia, amely képes prognózist megfogalmazni. Ennek megfelelően nem véletlen, hogy ebben a részben sokkal inkább előtérbe kerülnek a különböző determinatív elméletek, kvantitatív módszerek és azok konkrét alkalmazhatósága a történettudományban.

A második rész bevezetőjében *I. B. Pobereznyikov* igyekszik tisztázni a modernizáció fogalmát. A különböző elméletek bemutatása után arra a következtetésre jut, hogy a teoretikusok jelentős része történeti értelemben modernizáción a tradicionális társadalomból létrejövő modern társadalmat érti, amelynek háttere a kapitalizmus kialakulása. Bár nem tisztázza, hogy mi a modern társadalom, viszont három példa alapján – a hadsereg megszerveződése a koraújkori Angliában, az ipari forradalom előzményeinek kialakulása és a demokrácia létrejötte Franciaországban – igyekszik annak kialakulását illusztrálni.

A modernizáció kapcsán a földrajzi determináció hangsúlyozása nagy szerephez jut a kötet második részében, többek között a geopolitikával és a diffuzionista elméletekkel foglalkozó fejezetekben. Az előbbi fejezetben *K. I. Zubkov* számos elmélet – Montesquieu-tól kezdve Mackinderen át – bemutatásával arra a következtetésre jut, hogy a földrajzi viszonyok meghatározzák a társadalmi és politikai fejlődés kereteit, közvetett módon a kulturális viszonyokat is, tehát a történelemtudománynak ez alapján képesnek kell lennie arra, hogy bizonyos törvényszerűségeket megállapítson a történelemben. Ugyanakkor elismeri, hogy a földrajzi determináción alapuló, de valójában áltudományos elméleteknek voltak visszasságai. Többek között felhasználták a náci Németország politikájának igazolására is. Emellett a szerző utal arra, hogy a XIX. századi Oroszországban is éltek sztereotípiák a civilizálatlannak tartott kaukázusi, hegyi népekkel szemben.

A diffuzionista elméletekkel foglalkozó fejezetben *E. V. Alekszejeva* azt hangsúlyozza, hogy a különböző kultúrák egymásra hatása nem feltétlenül érvényesül egyformán regionális és makroszinten. A szerző magasabb szinten Oroszország, míg regionális viszonylatban az Urál fejlődését, modernizációját emeli ki. A látszólagos elméleti fejtegetések során gyakorlatiasabb problémák kerülnek napirendre, eltávolodva a történettudomány módszertani kérdéseitől. Alekszejeva történelmi példákkal azt próbálja igazolni, hogy Oroszország és az Urál fejlődésében meghatározó szerepet játszottak az Európából átvett oktatási modellek – leginkább az egyetemi rendszer kiépülése –, azaz, hogy kulturális fejlődését, modernizációját tekintve Oroszország Európához tartozik.

A kötet második felében külön csoportba tartoznak azok a kérdéskörök, amelyek a történelmi törvényszerűségeket kvantitatív módszerekkel igyekeznek alátámasztani. Ezen fejezetek szerzője, *Sz. A. Nyefedov* Thomas Malthus népesedésre vonatkozó elméletéből indul ki, bemutatva magát az elméletet, lehetőségeit és azt, hogy a későbbiek során milyen főbb hiányosságait mutatták ki. Ugyanakkor ezen hiányosságok mellett Nyefedov

azt is bemutatja, hogy az egyes szerzők, hogyan gondolták tovább Malthus elméletét nemcsak a népesedés és a gazdaság közötti összefüggések tekintetében, hanem a számos egyéb faktor – hadseregfejlesztés, állami adósszedés, termelési viszonyok korszerűsítése – figyelembevételével.

Ezeket az elméleteket alapul véve az orosz történelem kapcsán a szerző azt a konkrét kérdést teszi fel, hogy a századforduló Oroszországában végrehajtandó gazdasági reformok révén, a lakosság szociális viszonyainak javításával elkerülhető lett volna-e az 1905-os forradalom kitörése, majd – ahogy a kötetben fogalmaz – a politikai rendszer destabilizációja az I. világháború idején. Arra a következtetésre jut, hogy a forradalom elodázására, esetleg elkerülésére már a XX. század elején is csak komplexebb – többek között az oroszországi társadalmi viszonyok átalakításával és a mezőgazdasági technika modernizációjával összekapcsolt – reformok végrehajtásával lett volna lehetőség. Ugyanakkor fenntartja azt az álláspontját, hogy a történettudományban alkalmazott kvantitatív vizsgálatok alkalmasak lehetnek gazdasági válságok és társadalmi problémák jobb megértésére, így az ilyen módszerek fontossága mellett tör lándzsát.

Összességében megállapítható, hogy 20–25 évvel a Szovjetunió felbomlása után az orosz történetírás még mindig keresi a maga identitását mind témaválasztását, mind módszertanát illetően. Azonban ez az útkeresés nemcsak a történettudomány válságát jelzi, hanem azt is, hogy igen intenzív polémia zajlik a történetírás mai társadalomban betöltött szerepéről, jelentőségéről. Ez mindenképpen figyelemreméltó, függetlenül attól, hogy a fentebb említett elképzeléseket, irányelveket önmagukban mennyiben tartjuk produktívaknak. Ezekben az elméleti, módszertani fejtegetéseken túllépve, a kötetben számos olyan tartalmi kérdés is napirendre kerül – a polgári társadalom lehetőségei, a bolsevik forradalom esetleges alternatívái, Oroszország európaisága –, amelyek afelé mutatnak, hogy a történetírás mellett a mai Oroszország, orosz társadalom is keresi a maga identitását és ennek a folyamatnak része az orosz történelem újbóli végiggondolása, esetleges átértelmezése is.

V.V. Alekszejev (szerk.): Aktualizacija potenciala isztoriceszkoj nauki (A történettudomány potenciáljának időszerűvé tétele) Jekatyerinburg, RIO UrO RAN, 2013. 269 o.

Suhajda Szabolcs